

Stručna i borbena obuka

Neposredno po dobijanju instrukcije da se naše ljudstvo što pre osposobi za prijem jedinica Vazduhoplovne grupe Vitruk, Komanda Vazduhoplovstva NOVJ je izvestila Vrhovni štab NOV i POJ o poteškoćama do kojih je došla na samom početku, predlažući da se najhitnije reši više pitanja, od kojih su dva bila prioritetna:

- prvo, da se naše ljudstvo svih specijalnosti odmah raspoređuje u jedinice grupe Vitruk, pod istim uslovima kao i sovjetsko osoblje, i
- drugo, letačko osoblje koje je već prikupljeno, „treba što šre uvežbavati u zasebnoj trenažnoj pilotskoj školi koja će letače osposobljavati i upućivati na raspored u eskadrile grupe Vitruk“!⁵²⁾

Prikupljeni letaći, uglavnom piloti ratnog vazduhoplovstva BJV,⁵³⁾ prošli su kroz lekarske preglede u Pančevu i Zemunu, a zatim su upućivani na trenažne kurseve na kojima se vršila preobuka na jurišnim avionima.

Preobuka i obuka osoblja za mejaničare, motoriste i oružare bila je decentralizovana, odnosno u 42. vazduhoplovnoj diviziji vršila se po pukovima, dok je u 11. vazduhoplovnoj diviziji bila skoncentrisana na jednom mestu, u njenom okviru. Na isti decentralizovan način u 42. diviziji vršena je i obuka vazdušnih strelaca, dok su ostale specijalnosti - za vezu, foto-službu, inženjeriju, meteorološku i zemaljsku službu bili organizovani kursevi u okviru odgovarajućih sovjetskih jedinica.

Preobuka pilota u Trenažnom pilotskom kursu Vazduhoplovstva NOVJ (JA)

Za pilote koji nisu raspolagali ratnim iskustvom, a takvih je bila većina, i koji su bili okupljeni na aerodromu Zemun, organizovani su trenažni pilotski kursevi jurišne avijacije. Preobuka se vršila u prvo vreme u 1. trenažnom pilotskom kursu Vazduhoplovstva NOVJ na

Op., rit; AOS, k. 1466/1, reg. br. 24-2.

' „Praktična obuka izvođena je po grupama, odnosno prema iskustvu i naletu pilota BJV. Bio sam u predzadnjoj grupi, kao i svi sa nedovoljnim letačkim iskustvom. Zapravo, najviše nas je bilo iz XIII klase Vazduhoplovne podoficirske škole BJV koja je završila letačku obuku 1941. na avionima „fizir“, „biker“, „potez-XXV“ i „brege-XIX“, kao i pilota koji su završili letačku obuku u okviru vannastavne obuke u BJV. Nalet ovih pilota za vreme obuke iznosio je od 80 - 120 časova letenja na pomenutim tipovima aviona“!; iz priloga pilota Mirka Božića na okruglom stolu „Vazduhoplovstvo u strategiji NOR“, Zemun, 21. marta 1985.

zemunskom aerodromu, a kasnije na aerodromu Ruma u Trenažnom pilotskom kursu Vazduhoplovstva JA.

U vremenu od 10. decembra 1944. do 5. aprila 1945. bila su organizovana ukupno tri kursa kroz koje su prošli svi piloti 42. vazduhoplovne divizije.

Prvi kurs održan je od 10. decembra 1944. do 15. januara 1945. za rukovodeći i starešinski kadar 42. divizije, kao i za njena tri vazduhoplovna puka. Od 26 pilota, uspešno je završilo obuku 23 pilota. U toj grupi bili su sledeći piloti:

- za 421. vazduhoplovni puk: kapetan Dušan Božović, potporučnik Jovan Utornik, poručnik Drago Rendulić, stariji vodnici Dušan Piperin i Salih Hadžiomerović, i potporučnik Ivan Koroša i Jeronim Gregov;

- za 422. vazduhoplovni puk: kapetan Krsto Lakičević, poručnici Trifun Amidžić, Đorđe Gvozdenović i Evgenij Radanov, stariji vodnik Stevan Smolić, vodnik Radomir Ilić, potporučnik Ljudevit Oršić, poručnik Svetislav Perić, i

- za 423. vazduhoplovni puk: major Milan Malnarić, poručnik Ivan Kavić, potporučnik Luka Popov, vodnik Dušan Vujin, stariji vodnik Ilija Petričić, vodnik Nikola Simić i stariji vodnik Junuz Arnautović.

U okviru grupe pilota za 421. puk preobuku na avionu 11-2 završio je i pukovnik Božo Lazarević, komandant 42. vazduhoplovne divizije.

Neposredno po završetku preobuke komandni sastav vazduhoplovnih pukova, odnosno piloti odmah su upućeni u svoje jedinice u kojima su - za prve borbene letove - bili sposobni: u 421. puku - pet pilota; u 422 - šest, a u 423. puku - četiri pilota.

Prve borbene zadatke piloti komande 421. puka izvršili su 17. januara; 19. januara - 423, a 22. januara - 422. vazduhoplovnog puka.

Drugi trenažni kurs za jurišnike otpočeo je neposredno po završetku prvog i trajao je od 20. januara do 20. marta 1945. Na tom kursu bio je 31 pilot, od kojih - kao i na prvom kursu - obuku nije u roku završilo tri pilota. Kurs je pohađalo deset pilota iz 422. i po devet pilota iz 421. i 423. puka:

„U drugoj partiji nalazi se sada 30 pilota, odnosno 28 plus 2 iz prave partije. Na kurs stupilo 31, ali 3 otpala na UI1-2.

Od ove partije pod 5.II zaključno leti samostalno 12, pred oslobođenjem (za sutra) 7, a 10 na duploj komandi, no i njihovo oslobođenje bi bilo za 2 do 3 letaćka dana. Jedan (Petković), koji je leteo već sa prvom partijom samostalno, nalazi se sada na bolovanju”.⁵⁴⁾

⁵⁴⁾ Iz izveštaja o obuci pilota koji je komandant Prvog trenažnog pilotskog kursa Vazduhoplovstva NOVJ poslao komandantu 42. vazduhoplovne divizije; AOS, k. 1466/1, br. reg. 2/1-47.

Taj izveštaj, koji je poslat 6. februara 1945, navodi da je na prvom kursu otpalo četiri pilota: „dva prevedena na drugi kurs (Petković i Arnautović), jedan u eskadrilu

Premda je drugi kurs bio planiran da traje 30 dana, pojedini piloti su dobijali odobrenje za samostalno letenje i ranije, te su sukcesivno - zbog potreba u jedinicama - ranije upućivani u svoje pukove. Posle određenih provera i trenažnih letova bili su planirani za borbene zadatke.

Treći kurs za jurišnike prvobitno je bio zamišljen da traje do kraja aprila 1945. Stanje na tom kursu bilo je sledeće:

- stupilo na kurs 130 pilota
- završilo kurs 75
- ostalo da dovrši 14
- određeno za nastavnike 4
- poginulo tokom preobuke 2
- upućeno u Štab Vazduhoplovstva JA 27
- otpalo zbog nesposobnosti 4
- upućeno u zatvor 42. divizije 1
- nije se javilo na kurs 2

Iz te najveće grupe pilota, koja je bila obuhvaćena na trećem kursu, u 42. vazduhoplovnu diviziju upućeno je ukupno - 75 pilota, odnosno po pukovima: u 421. puk - 18 pilota, u 422. - 24 i u 423. - 27 pilota, odnosno u Štab 42. divizije - šest pilota.

Kao i u prethodnoj, tako je i u ovoj grupi bilo pilota koji su ispunili broj letova, te ranije poslali u jedinicu. Tako je, na primer, 1. aprila 1945. bilo - 84 pilota za preobuku, a već 10. aprila - 59. Trenažni pilotski kurs Vazduhoplovstva JA je raspolagao sa ukupno 20 aviona (tri Po-2; četiri UI1-2 i 13 - 11-2).

„Broj učenika pilota, po tipovima na dan 1. aprila 1945. je: Po-2 ...51; UI1-2 ... 17; 11-2 ... 16.

Broj učenika pilota na dan 10. aprila 1945. po tipovima je: Po-2 ...3; UI1-2 ... 4; 11-2 ... 12 učenika“!⁵⁵

Iz svake partije pilota, odnosno iz svakog kursa određivani su pojedini piloti za nastavnike. Tako su na trećem kursu kao nastavnici leteli: Dušan Mirković, Stanko Kašman, Dragoslav Klisarić, Viktor Ulčar i Vlastimir Vukašević.⁵⁶

Kroz sva tri kursa prošlo je ukupno 187 pilota, od kojih su preobuku uspešno završili 126. Trenažni kursevi odigrali su veoma značajnu ulogu za borbenu osposobljavanje pilota.

Osnovni elementi letačke obuke, prema vežbama, su sledeći:

za vezu - nije mogao leteti 11-2, a jedan brisan“, - što se razlikuje od izveštaja Trenažnog pilotskog kursa Vazduhoplovstva JA od 5. aprila 1945; AOS, k. 1455, br. reg. 45/1-3 (Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 112).

⁵⁵ Iz izveštaja Trenažnog pilotskog kursa Vazduhoplovstva JA od 11. aprila 1945. upućenog Štabu Grupe vazduhoplovnih divizija; AOS, k. 1455, br. reg. 7/1-3.

⁵⁶ Nastavnici su vođeni u administrativnim spiskovima svojih pukova. S obzirom da su i oni izvršavali borbene zadatke, njihovi letovi, međutim, nisu vođeni u ukupnoj evidenciji vazduhoplovnog puka, koji je, u stvari, na kraju svakog meseca zbrajao broj naleta svakog pilota pojedinačno.

Zadatak - vežba	Vreme	Tip aviona	Primedba
Informativni letovi (provera elemenata)	1-2 č	Po-2	
Letovi po školskom krugu Letovi po elementima zone (viraži, borbeni zaokreti, polupreturanje, brišući let, prinudno sletanje)	3-5 č	Po-2	
Letovi po školskom krugu	2-4 č	UI1-211-2	
Letovi po elementima zone (viraži, borbeni zaokreti, preturanje, kovit) Grupni letovi u borbenim porecima	5-10 č	11-2	Pri povratku iz zone jurišnici su na 1. etapi uvežbavali brišući let
Raketiranje (2 - 3) Bombardovanje (2 - 3)	2-5 č	11-2	
Svega za borbenu obuku:	13-26Č		

Tokom praktičnog letenja održano je uporedo 773 teorijska časa, od čega stručne obuke - 641, a iz kulturno-prosvetnog rada - 132. U praktičnoj nastavi, odnosno preobuču je izvršeno:

- časova letenja 1.495,17,
- broj letova 9.252.

S obzirom da su iskusniji piloti na trenažnom jurišnom kursu naleteli manji broj časova, odnosno imali manji broj izvršenih letova, to je prošek naleta po pilotu bio neujednačen i kretao se:

- časova letenja od 5 do 30
- broj letova od 25 do 50.

Trenažni pilotski centar Vazduhoplovstva JA do 25. marta 1945. nalazio se na aerodromu Zemun, kada je na osnovu naređenja Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija prebaziran na aerodrom Nadalj:

- „a) Lovački učevni⁵⁷⁾ centar u Gospođince i
- b) Učevni centar jurišnih aviona u Nadalj.

Opsluživanje ovih centara vršiće 911. BAS iz Gospođinaca.

Nadzor nad štabovima i osobljem oba centra preuzeće major Lekić Košta⁵⁸⁾

Do prebaziranja, dužnost komandanta Trenažnog jurišnog centra vršio je kapetan Milutin Grozdanović, a od 25. marta, na osnovu gornje naredbe, nadzor nad štabovima oba centra, koji su objedinjeni u Trenažni pilotski kurs Vazduhoplovstva JA, nalazio se pod majorem Kostom Lekićem, dotadašnjim komandantom lovačkog centra.

Poslednja generacija pilota koja je uspešno završila preobuku na jurišnim avionima stigla je u vazduhoplovne pukove 17. aprila 1945.

⁵⁷⁾ U našoj štapskoj administraciji odomaćili su se, pored ostalog, i proizvoljno prevedeni pojmovi sa ruskog jezika. Tako je ruski izraz 'učebnij' (transkribovan ovde sa ruskog ćirilicnog pisma na latinično) označen kao 'učevni' i ne treba da znači 'školski', već u smislu kursa - trenažni.

⁵⁸⁾ Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 72.

Trenažni letovi i dalja obuka pilota u jedinicama

Pored preobuke u Trenažnom centru, piloti su po dolasku u vazduhoplovne pukove bili prvo proveravani, a zatim izvodili trenažne, neborbene letove, a isto tako imali i stručnu obuku:

„U danima kada pojedine jedinice nisu učestvovala u borbenim zadacima usled rđavih vremenskih prilika na samim aerodromima ili na frontu, vršile su teornu obuku po grupama za specijalizovanje pod rukovodstvom sovjetskih nastavnika. Letačko osoblje se upoznavalo sa taktikom izvršenja borbenih zadataka pod vođstvom sovjetskih komandanata pukova i komandira eskadrile. U danima neletenja osoblje je uvek iskorišćavalo slobodno vreme za diskusiju o izvršenim borbenim letovima, gde su se izučavale i izjednačavala stečena borbeno iskustva“⁵⁹⁾

Stepen stečenih iskustava i sve složeniji elementi obuke usavršavali su se u periodu januar - maj 1945.

1. - *Obuka u januaru 1945.* beleži početne rezultate i bazira na osnovnim zahtevima potrebnim za izražavanje borbenih zadataka.

Tako, u operativnom izveštaju Štaba 42. vazduhoplovne divizije za 27. januar stoji da su se letaći upoznavali sa osobinama aviona i izvršenja borbenih zadataka sa primenom modernih iskustava pri napadima ciljeva i objekata dejstva na zemlji. U danima do kraja meseca izvođenja je teorna obuka iz nastavnog gađanja, kao i teorije napada objekata dejstva na zemlji uz taktiku manevra pri dejstvu neprijateljeve PAA. Iz navigacije i tehnike pilotiranja izvođene su osnovne teorijske postavke.

U 422. vazduhoplovnom puku, koji je tokom januara primio još jednu grupu od šest pilota, izvedena je provera u letenju, kao i sledeće teme: opšta i detaljna orijentacija; nišanje, gađanje i bombardovanje u pikiranju, kao i let na marš-ruti po kompasu.

Uporedo sa letenjem po školskom krugu, u cilju trenaže, piloti su izučavali i rejon aerodroma, a posebno borbenih dejstava.

U svim pukovima izvođena je sa pilotima „streljačko-taktička nastava“, koja je imala sledeće teme:

„I) Taktička nastava:

1. - Opšta organizacija šturmanske avijacije 2 č
2. - Upotreba šturmanske avijacije 4
3. - Dejstva grupe pri napadu na razne ciljeve zemaljske 4
4. - Strojevi 2
5. - Prestrojavanje i manevrovanje pri dejstvu neprijateljske P. A. O.

II) Vazd. streljačka nastava:

1. - Nišanska sprava KB-T i njena upotreba 1 č

⁵⁹⁾ Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 2. februara 1945. Štabu Vazduhoplovstva NOVJ o radu i borbenoj aktivnosti u vremenu od 17 do 31. januara 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 3/34-8.

2. - Putanja zrna VJ i ŠKAS-a i njegovo bolje iskorišćenje 2

3. - Osnovni tipovi aviona protivnika 1

III) Streljačko naoružanje i municija:

1. - Upotreba i iskorišćavanje naoružanja 11-2 2 časa".⁶⁰⁾

2. - *Obuka u februaru 1945.*, s obzirom da je linija fronta ostala bez izmena, to je vreme kada piloti nisu izvršavali borbene zadatke takođe korišćeno za dalje stručno borbene usavršavanje. Osnovne teme i dalje su bile iz teorijskih osnova taktičke upotrebe jurišne avijacije, zatim teme iz navigacije, detaljnog opisa motorskih, navigacijskih i pilotskih instrumenata.

Šturmanska nastava je obuhvatala izučavanje rejonu borbenih dejstava; vođenje navigacije po kompasu i RPK (radio-polu kompas); izučavanje budućih aerodroma baziranja, a osobito teorijske osnove letenja na malim visinama i planinskom terenu, kao i u uslovima oblačnosti.

Bombarderska nastava je obuhvatala izučavanje teorijskih elemenata pri bombardovanju iz brišućeg horizontalnog leta i poniranja; bombardovanja prema vremenskom proračunu, kao i izučavanje vrste bombi, upaljača i vremena usporenja, itd.

Letačko osoblje 42. vazduhoplovne divizije bilo je osposobljeno u navigaciji za izvršavanje borbenih zadataka, premda su osnovni nedostaci borbene obuke bili, pre svega, zbog nepotpunog formacijskog stanja pukova; literature i borbenih pravila.

U okviru streljačko-taktičke nastave sa pilotima su i u februaru izučavane teorijske osnove taktike napada jurišne avijacije na objekte dejstva na zemlji, kao vrste i upotreba municije.

Povremeno su piloti održavali nastavu zajedno sa vazдушnim strelcima, osobito kada se radilo o temama koje su od njihovog interesa, kao na primer, radio-oprema, avionsko naoružanje, itd.

Piloti 422. vazduhoplovnog puka, pošto su u februaru izvršavali zadatke nad različitim rejonima u Bosni i Sremu, u okviru teorijskih priprema ucrtavali su repere i tačke bez gledanja na kartu; usavršavali se u aerofotografisanju; održavanju radio-veze tokom leta, itd.

Osnovni borbeni zadaci pilota 421. vazduhoplovnog puka u februaru izvršavani su uspešno, zahvaljujući, pre svega, i dobroj teorijskoj pripremljenosti. To je bio slučaj i sa pilotima 423. puka.

S obzirom na nedostatak stručne literature, vazduhoplovni pukovi su dobili sovjetski „Podsetnik šturmana u vazduhoplovnoj navigaciji“, koji je bio od velike koristi. Podsetnik je sadržavao niz praktičnih rešenja, kao: rad pre poletanja i za vreme leta, približni praktični proračuni, popravka zanosa vetra, popravka brzine i visine aviona, itd.

Veliku pomoć su pružili i časovi iz taktike na kojoj su izučavani: borbeno dejstvo jurišne avijacije, komandovanje jurišnom avijacijom

⁶⁰⁾ Iz izveštaja o vazdušno-streljačkoj službi 422. vazduhoplovnog puka za januar 1945; AOS, k. 1466/1, br. reg. 5/3-9.

uz rešavanje taktičkih zadataka, kao i manevar pri dejstvu protivavionske artiljerije na ravničarskom i planinskom zemljištu.

U svim pukovima je, takođe, izvođena nastava gađanja, raketiranja i bombardovanja.

Pored operativnih zadataka, u 423. puku - uz trenažne letove sa pilotima koji su tokom meseca došli iz Trenažnog centra za jurišnike - izvođena je izviđačka obuka (20 časova); bombarderska obuka (15), taktika (10), obuka iz vazdušnog gađanja (4), rad na avionima (4), priprema do poletanja (16) i politička nastava (16).

Sumirajući rezultate teorone nastave, koja je u februaru 1945. izvođena u vazduhoplovnim pukovima radi postizanja višeg nivoa borbena-stručne osposobljenosti, Štab 42. divizije je pozitivno ocenio obuku, koja je u jedinici izvođena po sledećim predmetima:

„a) Kod letačkog osoblja:

- iz tehnike pilotiranja 20 časova
- iz navigacije 62
- iz taktike jurišne avijacije 25
- iz taktike lovačke avijacije 30
- iz poznavanja avionskog motora 79
- iz nastave gađanja i bombardovanja 48
- iz teorije letenja 40
- iz službe veze 54
- iz meteorologije 25
- iz političke nastave 45
- iz foto službe

Svega 442 časa!"⁶¹⁾

3. - *Obuka u martu 1945.* predstavlja nastavak teorijske nastave, ali se kao glavni nedostatak spominju obrazovna literatura i borbena pravila.

S obzirom da iz Trenažnog centra za jurišnike i dalje pristižu piloti, to je u pukovima organizovana provera tehnike letenja i izvršavaju se trenažni, neborbeni letovi. Tako su u 421. puku piloti izvršili 53 školska i trenažna leta, u ukupnom trajanju od 5,31 časova. Zadaci postavljeni za mart u puku se izvršavaju uspešno:

„Paralelno sa vršenjem borbenih zadataka puk je sprovodio i teorijsku obuku celokupnog ljudstva kad god se za to pružila vremenska prilika, u cilju upotpunjavanja taktičkog i tehničkog znanja ljudstva. Sa pojedinim pilotima izvršeno je 72 teorijska časa!"

Šturmanska i bombarderska nastava predstavlja, u stvari, ponavljanje tema iz februara. Međutim, novinu predstavlja izučavanje, zajedno sa sovjetskim pilotima, iskustava koje su piloti 17. vazduhoplovne armije stekli u borbama na budimpeštanskom pravcu. Bila je to,

⁶¹⁾ Iz izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije Štabu Vazduhoplovstva NOVJ, od 3. marta, za aktivnosti tokom februara 1945; AOS, k. 1466/1, br. reg. 1/3.

> Iz izveštaja Štaba 421. vazduhoplovnog puka upućenog 31. marta Štabu 42. vazduhoplovne divizije; AOS, k. 1466/1, reg. br. 1/77-3.

zapravo, prorada naređenja komandanta ove armije da se, prvenstveno, prorade greške koje su na tom frontu pravili piloti kako lovačke tako i juriške avijacije. Piloti su takođe proradivali i vlastite greške koje su činili tokom izvršavanja borbenih zadataka u januaru i februaru.

Takve kritičke analize vršene su često, praktično, posle svakog borbenog zadatka.

S obzirom da je predstojalo prebaziranje na nove aerodrome, to su piloti, posebno 421. vazduhoplovnog puka izučavali rejon aerodroma Nadalj, na koji su preleteli 12. marta, kao i aerodroma Bački Brestovac, na kome je puk bazirao počev od 25. marta.

Kritički se osvrćući na rezultate u obuci u prethodna dva i po meseca, Štab 421. vazduhoplovnog puka je za april postavio sledeće zadatke:

„a) Obučiti pilote u preciznoj navigaciji i taktici dejstava jurišne avijacije”.⁶³

I u 422. vazduhoplovnom puku prioritet u obuci dat je navigaciji i orijentaciji, čitanju karata, proučavanju rejona dejstava, itd. U martu je u ovom puku uvedena sa pilotima nastava u trajanju od 98 časova iz raznih vazduhoplovnih sadržaja, od kojih je iz taktike jurišne avijacije bilo najviše - 19 časova.

Sa pilotima je takođe izvođenja i nastava iz taktike protivnika, kao i organizacija odbrane neprijatelja, masovni udari na prednje linije protivnika, dejstvo avijacijske grupe na maskirane i fortifikacijski utvrđene ciljeve, itd. Tako je taktička nastava u ovom puku, u martu, imala sledeće teme:

„I) Taktička nastava:

1. Organizacija upotrebe jurišne avijacije 4 časa
2. Dejstvo jurišne avijacije po prednjem kraju 3
3. Dejstvo avijacije po železničkim mostovima 4
4. Dejstvo na razne ciljeve protivnika 3

II) Vazdušno-streljačka nastava:

1. Reglaža naoružanja aviona 11-2 3
2. Probojnost mitraljeskog zrna 2
3. Vrsta eksploziva i njihovo dejstvo 2

III) Streljačko naoružanje i municija:

1. Opis i upotreba topa VJ 2
2. Opis i upotreba pištolja TT 2

Svega 25 časova”.⁶⁴

Takođe je 423. vazduhoplovni puk tokom marta dva puta prebazirao, tako da je dosta vremena provedeno u izučavanju rejona Rume, na kome je bazirao do 10. marta; Gospođinci, na kome je bazirao od 10. do 26. marta, posle čega se nalazio na aerodromu Bački Brestovac. Pažnja je posvećena i novim pilotima:

⁶³⁾ ibid.

⁶⁴⁾ Iz izveštaja o vazdušno-streljačkoj službi 422. puka u martu 1945; AOS, k. 1466/1, br. reg. 5/52-9.

„U Gospođincima je vršena trenaza novodošavših pilota u ovaj puk, letelo se na školskom avionu U11-2 i 11-2 najpre sa ruskim nastavnicima, a zatim samostalno. Po završenoj trenazi svi piloti osposobljeni su za izvršavanje borbenih zadataka"!⁶⁵

Štab 42. vazduhoplovne divizije je ocenio znatan napredak kod svih vazduhoplovnih pukova u martu:

„Rad letaćkih jedinica u mesecu martu se znatno poboljšao u taktičkom i tehničkom pogledu u odnosu na mesec februar. Piloti su se znatno koristili povećanim radom i većim brojem izlazaka na borbene zadatke, tako da su dobili u taktičkom pogledu i tehnici pikiranja znatnog iskustva. U taktici i tehnici izvršenja borbenih zadataka osposobio se veliki broj naših pilota. Za izviđačke zadatke još uvek pukovi raspolažu malim brojem sigurnih pilota. Ovo iz razloga što mali broj pilota ne raspolaže sa sigurnim znanjem iz navigacije i orijentacije, kao i iz predmeta čitanja karata. Predmete navigacije i orijentacije i čitanje karata moraće naše posade po pukovima još više da izučavaju u toku meseca aprila.

Za izučavanje vazduhoplovnih predmeta letači po pukovima i štabovim raspolažu sa malim brojem prevedenih knjiga i uputa. Svi prevedeni uputi su uglavnom rađeni u Štabu 42. vazduhoplovne divizije. Ostali prevodi po pukovima vršeni su po ličnoj inicijativi"!⁶⁶

U toku marta u pukovima 42. divizije izvršeno je 184 neborbena leta, od čega 179 trenažnih, i ostvaren mali nalet od 22.21 časa.

4. - *Obuka u aprilu 1945.* - Borbena obuka vazduhoplovnih pukova u aprilu bila je usmerena na dalje produbljivanje znanja i osposobljavanje, posebno za predstojeću ofanzivu - proboj sremskog fronta i energično gonjenje neprijatelja.

Pored toga, u jedinicama je izvođena redovna trenažna letačka obuka, uporedo sa teorijom, kao na primer, u 421. puku:

„a) Trenažna letenja: izvršeno je 20 trenažnih letova sa trajanjem letenja od 5 časova i 47 minuta. Svi letovi izvršeni su kao zadaci u krugu aerodroma, a u cilju provere tehnike poletanja, pilotiranja u vazduhu i sletanja.

b) Sa pilotima izvršeno je 171 teorni čas po granama obuke u sledećem: Pravilo upotrebe jurišne avijacije - 45 časova; poznavanje motora i aviona - 25; poznavanje borbenih sredstava - 19; navigacija: orijentacija i čitanje karata - 31; strojeva obuka i fizička nastava - 21; veza - 5; ispiti - 4; proučavanje naređenja - 5 časova.

Časova je bilo više nego što je po planu bilo predviđeno zbog većeg broja radnih dana teorijske obuke nego što je za mesec april bilo predviđeno, kao i zbog toga što je za vreme borbenih zadataka sa pilotima koji nisu leteli izvođena teorijska nastava"!⁶⁷

⁶⁵ Iz pregleda borbenih dejstava 423. vazduhoplovnog puka za mart 1945; Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 101.

⁶⁶ Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 8. aprila Štabu Grupe vazduhoplovnih divizija; Op. cit, dok. 119.

⁶⁷ Iz operativnog izveštaja Štaba 421. vazduhoplovnog puka od 3. maja 1945. Štabu 42. vazduhoplovne divizije JA za april 1945; Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 181.

Taktička nastava u 421. puku je obuhvatila izučavanje rejona kod Brčkog, raspored protivnikove odbrane, posebno širine i dubine, kao i prorađu ugovorenih znakova sadejstva sa trupama na zemlji:

„Puk je izvodio sledeću nastavu:

Za pilote: od 7 - 9 časova teorija letenja. Od 9 - 11 časova: ispitivanje poznavanje rejona dejstava. Od 11.30 - 13.50 časova: navigacija - izrada zadataka i čitanje karata iz glave. Od 16 - 17.50 časova taktika: način izvršenja napada i upotreba oružja; osmatranje cilja".⁶⁸

U 422. vazduhoplovnom puku, kao trenažni letovi, uvežbavani su školski krugovi, odnosno poletanje i sletanje, kao oblik provere tehnike pilotiranja sa većom grupom, ukupno 21 pilot, koji su tokom meseca došli iz trenažnog centra. U toku školskih krugova, što je i normalno, ostvaren je mali nalet, od 2,52 časa.

I u 423. vazduhoplovnom puku izvođena je teorijska nastava i trenažni letovi sa devet novodošlih pilota u jedinicu. U puku je, tokom mesec dana, izvršen veliki broj trenažnih letova, ukupno 139 sa ostvarenim naletom od 19,15 časova. Za proveru novih pilota od ukupnog broja izvršeno je 125 letova, dok za vežbe grupnog letenja samo 14 letova, sa naletom od 3,39 časova. U okviru šturmanske službe izvođena je obuka u kompenzaciji kompasa, dok je najvažniji zadatak bio izučavanje „Pravila o upotrebi jurišne avijacije".

Sumirajući rezultate borbene obuke u aprilu, Štab 42. vazduhoplovne divizije konstatovao je da je u svim pukovima održano više časova nego što je bilo planirano, s obzirom da su dani kada se nije letelo na borbene zadatke, korišćeni u svim jedinicama za borbenu stručno usavršavanje:

„a) Trenažno letenje: izvršeno je 180 letova sa 27,54 časova letenja. Od toga: 162 leta sa 23,13 časova u cilju provere tehnike poletanja, pilotiranja u vazduhu i sletanja.

Grupno letenje: 14 letova sa 3,19 časa letenja.

Preleti: 4 leta sa 1,20 čas letenja".⁶⁹

Piloti sva tri puka izučavali su: navigaciju i orijentaciju sa čitanjem karata, gađanje i bombardovanje, taktiku jurišne avijacije, teoriju letenja, aerodinamiku, rejon dejstava, naoružanje motor i avion, meteorologiju, službu veze i dr, ukupno 434 časa teorije.

Premda je održan veliki broj časova, Štab 42. vazduhoplovne divizije se kritički osvrnuo na obuku izvršenu u pukovima i 23. aprila je svim jedinicama dostavio svoje primedbe. Štabovima pukova su, istovremeno, poslali i formulari za raspored zanimanja, kao i plan rada, koji treba da bude ujednačen u svim jedinicama. Osnovne primedbe za plan rada bile su sledeće:

⁶⁸ Iz izveštaja 421. vazduhoplovnog puka o vazdušno-streljačkoj službi u aprilu 1945;

⁶⁹ AOS, k. 1466/1, reg. br. 5/75.

Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 6. maja Štabu Grupe vazduhoplovnih divizija; Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 187.

- u 421. vazduhoplovnom puku u plan rada unošene su teme koje se ne pojavljuju u rasporedu rada, što je bio primer za vazdušno-streljačku službu;

- u 422. vazduhoplovnom puku plan rada nije postojao, i

- u 423. vazduhoplovnom puku plan i raspored rada bili su verni prepisu sovjetskog plana i rasporeda rada.

Na osnovu ovih i drugih primedbi, pukovima je naloženo:

„a) Predmet po kome se piloti i strelci obučavaju u borbenoj primeni vatrenog naoružanja zove se „Vazdušno-streljačka služba" i pod tim imenom treba da se u planu rada i rasporedu zanimanja unesu sve teme koje se odnose na taj predmet. Tako, na primer, 'Teorija vazdušnog gađanja' je samo jedan sastavni deo 'Vazdušno-streljačke službe'.

b) Navigacija je jedan predmet, orijentacija drugi, a čitanje karata treći. Iz navigacije treba da se izbací određivanje pozicije smeranjem.

v) U planu treba predvideti da se piloti što detaljnije upoznaju sa načinim okidanja pilotskog naoružanja, opisom i reglažom oružja sa kojim je pilot naoružan, kao i detaljnije poznavanje motora i instrumenata u pilotskoj kabini.

g) U primedbi treba staviti da se obuka izvodi i za vreme letenja sa letačima koji nisu na zadatku...

c) Do sada se desilo 20 slučajeva vraćanja sa zadatka i udesa na aerodromima, od kojih 50% su slučajevi vraćanja i udesa zbog motora i instrumenata, a u planovima nije predviđeno da se piloti usavršavaju u tom pravcu...⁷⁰⁾

5. - *Obuka u maju 1945.* Piloti vazduhoplovnih pukova su u maju, držeći se naređenja Štaba 42. divizije, nastavu podredili dobijenim uputstvima, kao i obrascima za planove rada i rasporede zanimanja. Tako je teorijska obuka svakim danom bila sve kvalitetnija.

Uporedo sa tim vršena su školska bombardovanja iz poniranja i obrušavanja, tako da je u svim pukovima u toku maja izvršeno 293 trenažna leta i ostvaren nalet od 129, 12 časova.

vrsta leta	broj letova	nalet/č
trenažni	129	17,31
proba aviona	18	6,30
preleti	138	96.50
letovi na paradi	5	7.10
neizvršeni borbeni zadaci	3	1,11
Svega	293	129,12

U cilju usavršavanja pilotiranja naređeno je da letačko osoblje vazduhoplovnih pukova i štabova, počev od 28. maja, svakog meseca provede jedan dan intenzivne obuke u letenju. To je, u stvari, bila

⁷⁰⁾ Iz akta Štaba 42. vazduhoplovnog divizije od 23. aprila 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 1/66-9.

provera tehnike pilotiranja, a isto tako i okvir da se završi obuka i sa ostalim pilotima koji nemaju dovoljno trenaje. To naređenje glasi:

„1) Izvršiti proveru tehnike pilotiranja svih letaća.

2) Završiti obuku sa pilotima koji nemaju dovoljno letačke trenaje.

3) Pri izvođenju obuke tehnike pilotiranja naročitu pažnju obratiti na: poletanje, letenje, silazak i obuku onih elemenata iz tehnike pilotiranja u 'zoni' koje predviđa 'Program obuke u letenju', sastavljen od strane dotičnog puka.

4) Prema instrukcijama i uputstvima inspektora tehnike pilotiranja pri štabu divizije, štabovi pukova će izraditi 'Program obuke u letenju za jun 1945', a na osnovu individualnih sposobnosti, obuke i trenaje pilota svakog puka.

5) Jedan dan pre predviđenog dana za letenje odrediti časove za teornu obuku u neposrednoj vezi sa sutrašnjim letenjem, a u danu posle letenja, predvideti časove za kritiku, diskusiju i pouku u vezi sa proteklim letenjem...⁷¹⁾

Uz to naređenje dostavljen je i 'Uput za službu letenja na aerodrom Pleso' koji je - kako je navedeno - trebalo da posluži kao obrazac za izradu ostalih uputa za aerodrome na kojima će bazirati pukovi 42. vazduhoplovne divizije.

Taj uput sadrži sledeće elemente: položaj; upotrebljivost; prilaze; razmere aerodroma; mogućnost letenja i pravac letenja; krug, zone i prilaske (odlaske) uz pravila letenja; letenje nad aerodromom; zone za letenje bez spoljnje vidljivosti i signalizaciju za poletanje - sletanje, zauzetost, odnosno pravac sletanja.

Evo kako je uput regulisao upotrebu kruga, zone i prilaske odnosno odlaske, odnosno pravila o njima:

„Za izvođenje obuke, kako pojedinim avionima, tako i grupama, pri poletanju i sletanju, dolasku i odlasku, služiće:

1) Određeni krug (petougao) za prilazak (odlazak), 'hvatanje visine', odlazak (izlazak) u 'zonu' i letenje po njemu.

Udaljenje kruga od centra platforme za poletanje određeno je na osnovu sledećeg:

a) mogućnost da se vrše prvi zaokreti na 'krugu' na visini od 150 m.

b) mogućnost da se vrše poslednji zaokreti na 'krugu' pred sletanje, a zatim da se uzima pravac za sletanje, na visini ne manjoj od 150 i ne većoj od 200 m.

Letenje po krugu je takvo da se vrše samo levi zaokreti, tj. krug je uvek 'levi'. Visina letenja na krugu je 300 m.

Menjanje pravca letenja na krugu je dozvoljeno tek nad visinom od 1000 m.

Letenje van kruga je dozvoljeno samo van njegovog spoljnjeg obima. Nikakvo presecanje kruga nije dozvoljeno izuzev prinudnog sletanja zbog kvarova...⁷¹⁾

⁷¹⁾ Iz akta Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija upućenog 28. maja 1945. štabovima 42. i 11. vazduhoplovne divizije; AOS, k. 1455, br. reg. 30/1-2.

6. - *Uporednipregledi neborbenih letova* - U periodu od 17. januara do 25. maja 1945. vazduhoplovni pukovi 42. divizije izvršili su 969 neborbenih letova i ostvarili nalet od 258,11 časova.

U isto vreme, vazduhoplovni pukovi 11. lovačke divizije imali su 1365 neborbenih letova, sa 657,14 časova, odnosno Grupa vazduhoplovnih divizija (42. i 11. divizija)⁷³ ima:

	broj letova	nalet u časovima
421. p	120	69,46
422. p	132	30,21
423. p	444	158,04
42. d	696	258,11
11. d	1365	657,15
GVD	2061	915,26

Pregled neborbenih letova i ostvarenog naleta u 421, 422. i 423. vazduhoplovnom puku, u periodu januar - maj 1945. prikazuje neujednačenu srazmeru u planiranju letova, na što su uticali mnogi faktori, između ostalog, i potreba da se novodošlim pilotima obezbedi potreban stepen borbeno-stručne osposobljenosti:

	I	II	III	IV	V	svega
421.p	3	3	53	20	41	120
422. p	5	2	22	21	82	132
423. p	11	19	105	139	170	444
42.d	19	24	180	180	293	696

Najveći broj neborbenih letova ostvarili su piloti 423. vazduhoplovnog puka, a poseban rast izražen je počev od marta 1945. Osim činjenice da je na planiranje neborbenih, trenažnih i drugih letova za obuku bio presudan dolazak većih grupa pilota, neučestvovanje u borbenim zadacima u maju 1945. umnogome je doprinelo posebno velikom broju letova. Neučestvovanje u maju u izvršavanju borbenih zadataka bio je rezultat drugih okolnosti, između kojih i ostvareni veliki borbeni nalet u aprilu, prebaziranje na aerodrom Kalinovac, a zatim Pleso, nedostatak benzina, itd.

Na osnovu neborbenih letova, vazduhoplovni pukovi su ostvarili i različiti broj neborbenog naleta koji, izražen u časovima, izgleda ovako:

	I	II	III	IV	V	ukupno
421.p	2,08	3,00	5,31	5,47	53,20	69,46
422. p	1,03	2,08	2,08	2,52	22,10	30,21
423.p	4,00	5,22	14,42	14,42	114,42	153,28
42.d	7,11	10,30	22,21	23,21	190,12	253,35

⁷³ U ovaj pregled nisu uračunati neborbeni letovi pilota u štabovima 42. i 11. divizije, kao i Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija s obzirom da autor ne raspolaže odgovarajućim podacima.

U nesrazmeri je samo odnos izvršenih neborbenih letova 422. puka (1312) prema većem broju časova ostvarenog naleta 421. puka (69,46).

Obuka vazдушnih strelaca

Dok se obuka pilota izvodila centralizovano - za sve vazduhoplovne pukove u Trenažnom centru, za jurišnike budući vazdušni strelci su, neposredno posle selekcije i upućivanja u svoje jedinice, stručno-borbeno osposobljavanje vršili decentralizovano, po pukovima. Obuka je izvođenja po pukovima radi lakšeg organizovanja i sprovođenja plana rada. Njom su rukovodili sovjetski instruktori, uz asistenciju naših oficira, koji su, takođe, osposobljavali za dalje izvođenje obuke vazдушnih strelaca do kraja rata.

Kursevi za vazdušne strelce obuhvatili su ukupno 122 borca, od čega u 421. puku - 42; a u 422. i 423. - po 40 boraca. Po završenoj obuci mešovita jugoslovensko-sovjetska komisija organizovala je ispite, takođe po pukovima, pri čemu je 118 vazдушnih strelaca u prošeku pokazalo vrlo dobar uspeh, dok je četiri strelca upućeno da polaže ispit na dopunskom kursu.

Obuka vazдушnih strelaca je izvođena u:

- 421. puku od 9. decembra 1944. do 5. februara 1945;
- 422. puku do 15. decembra 1944. do 17. februara 1945,⁷⁵⁾ i
- 423. puku od 11. decembra 1944. do 12. februara 1945.

Borci koji su pokazivali bolje rezultate u obuci učestvovali su u izvršavanju borbenih zadataka.

„Vazdušni strelci su prošli kratak teorni kurs po pukovima i oni sa najboljim pokazanim teornim uspehom učestvovali su već više puta u borbenim zadacima“!⁷⁶⁾

To najbolje ilustruje Naredba Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 25. januara 1945. kojom su, pored pilota, pohvaljeni i vazdušni strelci koji su učestvovali u prvim borbenim zadacima, dejstvujući po nemačkim snagama koje su izvele januarsku ofanzivu:

- u 421. puku četiri borca - vazdušni strelci: Jovan Pikerin, Vojislav Čolaković, Mileta Vita i Ljubomir Brajković;

- u 422. puku pet boraca - vazдушnih strelaca: Janko Mihajlović, Miodrag Dimitrijević, Jovan Pešić, Slavoljub Stanojević i Milan Cvetković i,

- 423. puku dva borca - strelca: Borivoje Nastić i Jovan Zec.

Najveća pažnja tokom preobuke na kursovima kod vazдушnih strelaca bila je posvećena nastavi gađanja ciljeva u vazduhu i objekata dejstva na zemlji. Strelci su, takođe, izučavali naoružanje na avionu 11-2 kojim su rukovali, a vežbali su se i u prepoznavanju otkrivenih i

⁷⁵⁾ AOS, k. 1466, reg. br. 1/3. U dokumentu koji se čuva u jedinici koja nastavlja tradicije 422. vazduhoplovnog puka, kao datum završetka obuke navodi 25. februar

⁷⁶⁾ AOS, k. 1466/1, reg. br. 3/4.

maskiranih objekata na zemlji. Neprijateljevi avioni izučavani su na osnovu prepoznavanja siluete, a takođe su morali da znaju sve letno-tehničke osobine kako protivnikovih aviona tako i aviona u naoružanju našeg vazduhoplovstva, a prvenstveno 11-2.

Štab 42. vazduhoplovne divizije je pratio rad kurseva za obuku vazdušnih strelaca, obezbeđujući uslove da prolaznici dobro savladaju gradivo, a posebno praktične radnje, očekujući da će se tokom izvršavanja borbenih zadataka sve više usavršavati u preciznom gađanju.

1. - *Obuka vazdušnih strelaca u 421. puku* izvođena je od 9. decembra 1944. do 5. februara 1945. Posle tog vremena nastavljena je redovna nastava stručno-borbenog usavršavanja vazdušnih strelaca do kraja rata.

U januaru 1945. sve grupe vazdušnih strelaca, kako u 421. tako i u ostalim pukovima, imale su sledeću nastavu:

„1. Upoznavanje sa zemljištem na marš-ruti i iznad cilja; orijentacija;

2. Mitraljez UBT, detaljno izučavanje,

3. Padobranska služba!"⁷⁷⁾

Obuka vazdušnih strelaca u februaru intenzivirana je prvih pet dana, s obzirom da su polagani ispiti. Kasnije je nastavljeno izvođenje redovne nastave stručno-borbenog osposobljavanja, ali je takođe prioritet dat izučavanju rejona dejstava, prepoznavanju i otkrivanju ciljeva, kao i ekikasnoj upotrebi mitraljeza UBT tokom dejstva. U 421. puku je, pored izvršavanja borbenih zadataka, održano 60 časova teorijske obuke:

„1. - Izučavanje rejona borbenih dejstava 2 časa

2. - Vazdušno-streljačka priprema:

Nišan K8T 2

Pravila nišanjenja mitraljezom UBT 2

Izučavanje silueta neprijateljskih aviona 4

Saradnja pilota i strelca na raznim visinama 4

Kontrola poznavanja naoružanja aviona 11-2 4

3. - Izučavanje municije VJA, ŠKAS i UBT 2

4. - Punjenje 11—2 vodom, uljem i bezinom; puštanje vode zimi 4

5. - Veza: taktičko-tehnički podaci RS4 i rad s njom 4

6. - Politički časovi 14

7. - Strojeva obuka: korak, pozdrav na mestu i u kretanju; raportiranje 18

Svega 60" ⁸⁾

S obzirom da u februaru svi vazdušni strelci nisu leteli na borbene zadatke, kao i da je u neletačke dana intenzivirana obuka, to je sa vazdušnim strelcima izvođen i veći broj časova od planiranih. Tako, na

⁷⁷⁾ Op. cit; reg., br. 5/3.

⁷⁸⁾ Iz izveštaja Štaba 421. vazduhoplovnog puka komandantu 42. divizije, Pregled časova teorijskog rada puka u februaru 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 1-3.

primer, teorijska obuka vazdušnih strelaca na dan 20. februara 1945. izvođena je po sledećem rasporedu rada:

- „Od 9 - 11 časova, strojeva obuka: kretanje i prestrojavanje
- Od 13 - 15 časova, vazdušno-streljačka priprema;
- Od 15 - 17 časova, kritika dosadašnjeg rada u vazduhu;
- Od 17 - 18 časova, kulturno-prosvetni rad po eskadrilama;
- Od 18 - 20 časova, politički rad po eskadrilama!“⁷⁹¹

U puku su praktikovali da obuku vazdušnih strelaca planiraju i često izvode zajedno sa pilotima, posebno kada su izučavani poznavanje i upotreba naoružanja aviona, održavanje radio-veza u vazduhu, itd. Obuka strelaca se izvodila po eskadrilama, a redovno je, posle vraćanja sa borbenih letova, vršena kritička analiza borbenog dejstva svakog strelca pojedinačno.

Stručno-borbeno osposobljavanje nastavljeno je u martu izučavanjem teorije gađanja, uz ponavljanje tema iz ove oblasti, kako na kursu tako i u okviru stručno-borbenog osposobljavanja. U ovom mesecu nastava sa strelcima je izvođena intenzivnije, nego u prethodnom mesecu, tako daje održano ukupno 225 časova obuke iz: vazdušno-streljačkog rada, poznavanje naoružanja (uz praktično rasklapanje mitraljeza UBT), nastave gađanja, meteorologije, radioveze, navigacije i iz istorije vazduhoplovstva.

Takav dinamičan rad stručno-borbenog osposobljavanja u aprilu, međutim, zbog sve većeg letanja na borbene zadatke, sveden je na samo 83 časa. U maju je izvedeno školsko bojno gađanje na aerodromu Sombor sa po sedam metaka na siluetu nemačkih aviona „foke-vulf“ FW-190 pri rakursu 1/4, kao i na siluetu srednjeg bombardera „junktens“ Ju-88, pri rakursu 2/4. Stalne vežbe nišanja vršene su i na maketi i stalcima za nišansku spravu K8T.

Pored te praktične nastave, strelci 421. puka su izveli i 28 časova borbene obuke u okviru vazdušno-streljačke nastave.

2. - *Obuka vazdušnih strelaca u 422. puku* izvođena je u okviru kursa od 15. decembra 1944. do 17. februara 1945, a u okviru stručno-borbenog osposobljavanja putem nastave do kraja rata.

Neposredno po završetku kursa i uspešno položenih ispita i vazdušni strelci 422. puka, uporedo sa nastavom, lete i na borbene zadatke. Najintenzivnija obuka izvodi se iz nastave gađanja objekata na zemlji i ciljeva u vazduhu. U februaru se, kao i u 421. puku, detaljno izučava mitraljez UBT i nišanska sprava K8T, nišanske sprave, rakursi gađanja i upoznavanje sa raznim eventualnostima do kojih može doći pri gađanju objekata na zemlji.

Prvo masovno izvršavanje borbenih zadataka usledilo je 18. februara, jedan dan posle polaganja ispita. Tada je u devet grupa aviona 11-2 na zadatke letelo devet vazdušnih strelaca 422. puka. U preostalom

⁷⁹¹ Ratni izveštaj br. 51. Štabu 421. vazduhoplovnog puka za 20. februar 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 5/46-9.

delu vremena, do kraja meseca, izvedeno je ukupno 48 časova stručno-borbenog osposobljavanja, koje je obuhvatalo nastavu iz teorije gađanja ciljeva u vazduhu, balistike, čitanje karata i orijentacije, itd.

Kao i u ostalim pukovima, tako su i u 422. vazdušni strelci izučavali i meteorologiju, a sa pilotima prisustvovali zajedničkoj kritici rada u toku borbenih dejstava.

Za razliku od 421. puka, u martu je izvedeno samo 74 časa nastave, te se Štab 422. puka kritički osvrće na rad i obuku vazdušnih strelaca:

„Nastava sa strelcima neobično je otežana time što su strelci sa raznim školskim kvalifikacijama, te tako i sa raznim zanimanjima. Jedna četvrtina ima samo 4 razreda osn. škole, a jedna četvrtina ima čak i srednjoškolsku maturu. Kod ovih strelaca zapaža se mnogo veće interesovanje za letačku službu. Telesna konstitucija nekih strelaca nije na visini, pošto su prilikom izvršenja raznih evolucija u zraku povraćali. Nastava je otežana još time što ni jedan nema vojničke izobrazbe. Za nastavu nedostaju knjige, siluete i ostali predavački materijal!“⁸⁰⁾

S obzirom na napred navedeno, u aprilu, a isto tako i u maju, 422. vazduhoplovnog puka je izvršio selekciju i podeli vazduhoplovne strelce u dve grupe, u svakoj eskadrili. Međutim, toga se nije pridržavao, jer to nisu dozvoljavale borbene okolnosti. Ipak, nastava je intenzivirana kako u aprilu tako i u maju, pa je uspešno izvedeno u proseku po 70 časova.

3. - *Obuka vazdušnih strelaca u 423. puku* izvođena je od 11. decembra 1944. do 12. februara 1945. na kursu, a kasnije, kao i ostalim jedinicama, u vidu stručno-borbenog osposobljavanja.

I vazdušni strelci ovog puka su dosta koristili iskustva koja su im, naročito u februaru, prenosili sovjetski strelci. Najviše vremena u tom mesecu provedeno je u savlađivanju osnovnog gradiva, predviđenog za vreme trajanja kursa. Obuka se, istovremeno, izvodila uz praktični rad, a jedna veća grupa uporedo je izvršavala i borbene zadatke. Program obuke obuhvatao je iste predmete, samo što je nastava, zavisno od jedinice, planirala različiti broj časova.

S obzirom na opšti rad i borbene zadatke u sva tri vazduhoplovna puka, Štab 42. divizije konstatuje da je izvežbanost pilota u primeni vazdušno-streljačkog naoružanja na potrebnoj visini, dok je sa vazdušnim strelcima situacija drugačija:

„Strelci u tom pogledu zaostaju za pilotima, što je i objašnjivo s obzirom na kratak rok njihove obuke. Radi toga je potrebno da se na dalje usavršavanje strelaca u primeni vazdušno-streljačkog naoružanja obrati u pukovima naročita pažnja. U ovom pogledu već se preduzimaju potrebne mere i prilikom obilaska pukova daju se šefovima VSS potrebna uputstva!“⁸¹⁾

⁸⁰⁾ Iz izveštaja Štaba 422. vazduhoplovnog puka o borbenom radu i aktivnostima u februaru 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 5/49-9.

⁸¹⁾ Iz izveštaja o vazdušno-streljačkoj službi 42. vazduhoplovne divizije za mart 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 5/62-9.

U vezi sa tim zaključkom Štabu 42. vazduhoplovne divizije, svi pukovi su u aprilu obuci vazdušnih strelaca prišli znatno ozbiljnije iako su, upravo, predstojali opsežni borbeni zadaci u proboju sremskog fronta. U aprilu je, međutim, održano u pukovima ukupno 473 časa nastave sa vazdušnim strelcima. U borbenim letovima sticana su iskustva u primeni taktičkih postupaka.

Takav tempo izvršavanja borbenih zadataka i nastave produžen je i u maju, kada je održano ukupno 158 časova nastave, od čega 54 časa iz vazdušno-streljačke službe; 22 iz poznavanja naoružanja, šest iz navigacije, itd. O uspešnim borbenim zadacima, kako pilota tako i vazdušnih strelaca, Štab 42. vazduhoplovne divizije zaključuje:

„Letački su stekli veću rutinu i veće ratno letačko iskustvo... Osoblje je steklo bogatija iskustva, znanje i rutinu za samostalno obavljanje vazduhoplovne službe, naročito u momentima forsiranog rada vazduhoplovstva“!⁸²

Obuka mehaničara, motorista i oružara

Kao i za vazdušne strelce, tako je i obuka u sistemu kurseva izvođena sa mehaničarima, motoristima, oružarima, a isto tako i drugih specijalnosti (za vezu, foto i meteorološku službu) decentralizovano, odnosno po vazduhoplovnim pukovima. Obuci se prišlo neposredno posle selekcije i upućivanja u jedinice. Svaki Puk je organizovao dva kursa, od kojih je prvi bio na nivou puka, a drugi po eskadrilama.

Kursevi su održani u:

- 421. puku: prvi kurs od 14. decembra 1944. do 14. januara 1945, a drugi do 15. januara do 25. februara 1945 (na prvom je bilo 39 boraca, a na drugom 42 borca);

- 422. puku: prvi kurs od 3. decembra 1944. do 17. januara 1945, a drugi od 18. januara do 3. marta 1945 (na prvom je bilo 42 borca, a na drugom 43 borca), i

- 423. puku: prvi kurs od 12. decembra 1944 do 12. januara 1945, a drugi kurs od 13. januara do 12. februara 1945. (na prvom je bilo 49, a na drugom - 51 borac).

Teorna nastava za mehaničare i motoriste odvijala se po programu koji je bio veoma intenzivan kako bi se za što kraće vreme ljudstvo osposobilo za praktičan rad - održavanje i priprema aviona za letenje.

U sva tri puka polaznike prvog kursa pretežno je činilo iskusno ljudstvo, koje je povučeno iz britanskih vazduhoplovnih radionica u Mezno Blanšu i Bufariku, tako da je uspeh na tom kursu bio iznad očekivanja. I na drugom kursu se nalazilo ljudstvo koje je imalo dosta predznanja iz poznavanja i održavanja avionskih motora, instalacija, avionskog naoružanja i druge opreme aviona. Ali, za razliku od drugih,

⁸² Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije za maj 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 15/1 - 7/9.

u 422. puku - zbog strukture tehničkog osoblja, drugi kurs je trajao duže - od početka marta.

Na svim kursevima ipak, teorne obuke je bilo manje, s obzirom da je prednost data praktičnoj obuci što je bilo i razumljivo jer se od tehničkog osoblja očekivalo brzo preuzimanje aviona i njihovo održavanje:

„2. - Nastava, obuka i rad tehničkog osoblja vrlo dobri; kod većina pukova tehničko osoblje radi samostalno, pod nadzorom Rusa; postoji volja i zalaganje, kako kod tehničkih rukovodilaca tako i kod boraca!“⁸³

Zaključno sa februarom 1945, u okviru obuke kod tehničkog osoblja izvedeno je ukupno 2006 časova, od čega:

„b) Kod tehničkog (neletačkog) osoblja, po pukovima:

- iz tehničke službe 342 časa
- iz avionskog naoružanja 234
- iz spec, službe 305
- iz poznavanja aviona 150
- iz političkih časova 172

Svega 1.203 časa

v) Kod tehničkog (neletačkog) osoblja, van pukova:

- kod čete za vezu 251 čas
- kod fotovoda 328
- kod meteorološkog biroa - 224

Svega 803 časa!“⁸⁴»

U zaključku o borbenoj gotovosti, odnosno stručno-borbenoj osposobljenosti tehničkog osoblja za rad na kursevima i u jedinicama, Štab 42. vazduhoplovne divizije navodi:

„Tehničko osoblje po raznim specijalnostima je vršilo teornu i praktičnu obuku po školama i na aerodromima. Njihov rad je u mesecu februaru bio potpuno zadovoljavajući. Već sada tehničko osoblje može samostalno da radi skoro sve tehničke radove!“⁸⁵

U okviru obuke, mehaničari i motoristi su pod okriljem starijih drugova pripremali avione za borbene zadatke. To su isto činili i oružari, dok je grupa specijalne službe vršila svakodnevno pretpoletne i posletne preglede.

Grupa specijalne službe se posebno obučavala u podešavanju RPK-10 (radio-polukompasa), opravljala provodnike RS (kačuša), skidala prazne i nameštala pune akumulatore u avion, samostalno vršila kompenzaciju kompasa, kao i ostale radnje u vezi sa motorskim, pilotskim i ostalim instrumentima u kabini aviona.

Grupa avio-mehaničara i motorista je, pored redovnog angažovanja u pripremi aviona za borbene zadatke, uvežbavala radnje oko skidanja

⁸³⁾ Iz naredenja Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 13. februara 1945. štabovima 11. vazduhoplovne divizije i 9. oblasne vazduhoplovne baze i pukova; Zbornik NOR, tom. X, knj. 1, dok. 256.

^{M>} Ibid.

⁸⁵⁾ Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije; o radu 42. i 11. divizije u februaru 1945; Op. rit., dok. 296.

i nameštanja avionskog motora, upoznavajući se tako sa svim motorskim sklopovima i pripremajući se za kasnije revizije motora.

Oružari su svakodnevno pregledali, čistili i podmazivali celokupno avionsko naoružanje.

U svim jedinicama uspešnom završetku kurseva i ispitima dat je posebno svečan karakter, pri čemu su istaknuti rad i zalaganje. Tako je, pored drugih, Štab 421. vazduhoplovnog puka posebno istakao uspeh i rad oružara:

„Osoblje oružarske službe potpuno je osposobljeno za samostalan rad. Ono pokazuje izvanredne rezultate, volju i polet i imaju uslova za dalje usavršavanje u struci, što se vidi iz njihovog dosadašnjeg rada“!⁸⁶

Sa koliko su umetnosti i znanja oružari obavljali svoje zadatke najbolje ilustruje činjenica da je inženjer 421. puka, od celokupnog tehničkog osoblja, najviše pažnje ukazao oružarima:

„Osoblje oružarske struke potpuno je osposobljeno za samostalni rad na avionima 11-2“!⁸⁷

U pukovima 42. vazduhoplovne divizije praktikovalo se da se, pored redovne nastave sa tehničkim osobljem, sa izvesnim temama iz oblasti naoružanja, održi nastava i sa pilotima i vazдушnim strelcima. Toj nastavi prisustvovao je i kompletan tehnički sastav pukova.

Samostalni rad, ali i dalje stručno-borbeno osposobljavanje, nastavljeno je i u martu, pored izvršavanja redovnih obaveza pripreme aviona za borbene zadatke:

„11. - Rad na materijalu:

Tehnički sastav puka izvršio je sledeće radove:

- na motoru i avionu izvršeno je 163 opravke manje i veće;
- na oružju je izvršeno 15 opravki i zamena delova;
- na specijalnoj opremi aviona izvršeno je 13 opravki i zamena delova“!⁸⁸

Kao i u 421, tako je i u 422. vazduhoplovnom puku tehničko osoblje pokazivalo dobre rezultate rada. Sa mehaničarima i motoristima u martu 1945. održano je 46 časova iz poznavanja motora i aviona. Oružari i specisti su, u tom mesecu, održali po 26 časova iz stručno-borbenog osposobljavanja.

I u 423. vazduhoplovnom putu tehničko osoblje je zabeležilo izvanredne rezultate. Iz praktičnog rada na avionima, u okviru obuke, izvršeno je 73 časa, dok je kritici rada i zadataka posvećeno 13 časova.

U dane kadu su izvršavani borbeni letovi celokupno tehničko osoblje bilo je angažovano na pripremi aviona, vršeci pretpoletne, međuletne i posletne preglede. U martu, u sva tri vazduhoplovna puka održano je 276 časova praktičnog rada i nastave.

⁸⁶ Iz mesečnog izveštaja o radu službe za naoružanje 421. vazduhoplovnog puka za februar 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 6/4.

Iz mesečnog izveštaja o radu službe za naoružanje 422. vazduhoplovnog puka za mart 1945; AOS, k. 1466/1, reg. br. 6/29.

Iz izveštaja 421. vazduhoplovnog puka o borbenoj aktivnosti u martu 1945- Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. 83.

Početak aprila, celokupno tehničko osoblje 42. vazduhoplovne divizije bilo je angažovano na pripremi aviona za predstojeći proboj sremskog fronta. Tokom tog meseca tehničko osoblje je zabeležilo relativno veće naprezanje u radu, ali je već tada raspolagalo potrebnim znanjem i rutinom u radu. To se, pre svega, pokazalo u brznoj i pravovremenoj pripremi aviona za borbene zadatke.

Isto naprezanje zabeleženo je i u maju, kada su povećana ratna iskustva i osposobljenost za održavanje i pripremu aviona, te je za rad tehničkog osoblja u svim pukovima Štab 42. vazduhoplovne divizije istakao sledeće:

„Tehničko osoblje je povećalo svoju sposobnost i istančalo rutinu, te se može reći da ova grupa sada raspolaže sposobnim tehničkim osobljem, oprobanim u ratu“!⁸⁹⁾

Istu ocenu rada za sve pripadnike tehničke službe, a posebno za avio-mehaničare, motoriste i oružare dao je i Štab Grupe vazduhoplovnih divizija neposredno pred završetak borbenih dejstava.

Obuka ljudstva veze

Stručna obuka ljudstva 42. samostalne čete za vezu⁹⁰⁾ održana je u periodu od 11. decembra 1944. do 15. marta 1945. Obuka je izvođena po specijalnostima za: telegrafiste, radio-telegrafiste i telefoniste.

Obuka linijaša otpočela je, međutim, nešto kasnije, zbog nepotpunog brojnog stanja, dok su šoferi i mehaničari službe veze odmah raspoređeni kao dubleri na motornim vozilima i na radio-sredstvima sovjetske 37. samostalne čete za vezu, koja se nalazila pri Vazduhoplovnoj grupi Vitruk i gde je odmah otpočela praktičan rad.

Sticanje osnovnih, teorijskih znanja, a kasnije i nastavu stručno-borbenog osposobljavanja ljudstva veze izvodili su, pod neposrednim rukovodstvom komandira 37. čete za vezu, sa: radio-telegrafistima - poručnik Adolf Kranjc; sa telegrafistima - poručnik Velimir Kuzmanov i sa linijašima - potporučnik Stamenko Rakić.

U vreme dok se odvijala intenzivna obuka sa vezistima, krajem januara 1945. najiskusnija grupa vezista radio-telegrafista - vodnici Milan Ilibašić, Milan Smiljanić i Slavko Perkošan - upućeni su sa radio-stanicama u Štab 1. armije radi održavanja veze sa Štabom 42. vazduhoplovne divizije.

Program obuke vezista, po specijalnostima, obuhvatao je sledeće radnje i teme:

„Radiotelegrafisti:

a) Kucanje i primanje na sluh. Ovo kucanje i primanje počelo je sa učenjem Morzeove azbuke, zatim sa davanjem istih znakova na

⁸⁹⁾ Iz izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije o borbenoj delatnosti u maju 1945; AOS. k. 1450. reg. br. 42/3-2.

⁹⁰⁾ Zajedno za ljudstvom 42. samostalne čete za vezu, obučavano je i ljudstvo veze za sve bataljone aerodromskih službi 9. oblasne vazduhoplovne baze.

zumeru, do deset slova u minuti; docnije do dvadeset, trideset i šezdeset slova u minutu. Svaki drug je paralelno kucao i primao, tako da se tehnika kucanja poklapa sa primanjem na sluh. U početku je bio najveći broj radiotelegrafista, i to iz razloga što se je htelo videti ko je sposoban za prijem na sluh, tako da bi se moglo izvršiti odabiranje najboljih i najsposobnijih za ovu službu. Prvog januara dobio se određeni broj radiotelegrafista koji su ostali da se tome pozivu posvete. Ostatak drugova, koji nisu zadovoljili, određeni su za morziste i linijaše.

b) Pored časova kucanja i primanja na sluh, držani su časovi radio i elektro tehnike, radi bližeg upoznavanja drugova sa sastavom svake radiostanice i principom prenošenja zvuka kroz eter. Ovde je ušlo i crtanje šema za razne emisione cevi i tumačenje istih.

Štabni vod (telegrafisti-morzisti i telefonisti):

a) Telegrafisti: kucanje i primanje na traku. Ovo kucanje i primanje počelo je sa učenjem Morzeove azbuke, a počelo se od dvadeset slova u minuti. Docnije se prešlo na 40 slova, dok su pojedinci uspeli i 60 slova u minuti da otkucaju i primaju. Pored ove dužnosti izvestan broj drugova osposobio se za ekspeditorsku službu.

b) Paralelno sa učenjem Morzeove azbuke i kucanja i primanja na traku, radilo se na opisu i rukovanju telegrafskim aparatima i dalekopisačima. Telegrafski mehaničari osposobljavali su se za rukovanje telegrafskim aparatima i dalekopisačima, kako bi sami postavljali ove instrumente.

c) Telefonisti: rad sa opisom telegrafskih aparata, telefonskih centrala i telefonskog materijala. Rad je uglavnom bio praktičan. Naročita pažnja obraćena je na sve moguće greške, koje se mogu desiti kod tih aparata, te su ih sami drugovi otklanjali. Pored ovog upoznati su sa linijskim materijalom i načinom podizanja unutarnjih veza.

Linijski vod (linijaši):

a) počeli su rad sa opisom linijskog materijala i sredstava za uspostavljanje telefonske veze. Vršeni su i opis telefonskih aparata sa šemom. Jedan mesec izvođeni su samo teorijski časovi, pa se prešlo na praktičan rad, koji je otpočeo, podizanjem linija na malim odstojanjima, sa jednim provodom do jednog kilometra. Docnije se podizala linija na većem odstojanju, 3-5 kilometara, dupli provod sa iznalaženjem kvara i njihovim otklanjanjem. Kada je pređeno gradivo iz poljskih linija, prešlo se na rad oko uspostavljanja stalnih telefonskih i telegrafskih linija. Pokazani su odlični rezultati".⁹¹

Ispiti za veziste održavani su, u vidu kontrola, svake nedelje. Takvi testovi pružali su uvid u stepen obučenosti. Definitivni ispiti obavljani su 15. februara, sa vrlo dobrim rezultatom. Usledio je, zatim, praktičan rad, koji se odvijao po principu dublerstva na sovjetskim radio-stanicama.

⁹¹ Iz izveštaja 42. samostalne čete za vezu o svojoj delatnosti u periodu od formiranja do kraja rata, 17. juna 1945; AOS, k. 1466/1, br. reg. 11/84-86/9.

Radio-telegrafisti su, takođe kao dubleri, radili na radio-stanici R.A.F., telegrafisti na dalekopisačima, dok su linijaši praktične radove izvodili na terenu i na kontrolnim telefonskim stanicama. Upravo sa sovjetskim linijašima, i oni su podizali linije na određenim pravcima za aerodrome na kojima su bazirali vazduhoplovni pukovi. Potpuno samostalni rad otpočeo je 28. marta 1945. kada se 42. samostalna četa za vezu predislocirala u Prigrevicu Sv. Ivan, pošto su prethodno linijaši uspostavili prvu telefonsku centralu u Štabu 42. vazduhoplovne divizije. Dolaskom na novo odredište završena je obuka, s obzirom da je organizacija unutrašnjih i spoljnih veza 42. divizije bila u nadležnosti 42. samostalne čete za vezu, a zatim je do kraja, putem redovne nastave, održavano dalje stručno-borbeno osposobljavanje vezista.

Nastava u aprilu i maju je održana po specijalnostima u službi veze, mada ne redovno, s obzirom da je ljudstvo bilo angažovano zbog premeštanja Štaba 42. vazduhoplovne divizije, kao i uspostavljanja novih, direktnih veza. U to vreme deo zadatka i za Štab Grupe vazduhoplovnih divizija obavljala je, takođe, 42. samostalna četa za vezu.

Obuka ljudstva za foto i meteorološku službu

Kadrovi za foto i meteorološku službu upućeni su na obuku 12. decembra 1944. Obuka se izvodila odvojeno:

„Ljudstvo foto-voda se još uvek obučava u sovjetskom foto vodu u dešifrovanju foto snimaka, u čemu su naši fotografi do sada pokazivali dosta slabe rezultate“!⁹²¹

Zbog tako niske ocene rezultata obuke, Štab 42. vazduhoplovne divizije intenzivirao je nastavu. Tako je u februaru sa ljudstvom foto-službe održano 324 časa, u martu - kada su rezultati, posebno u dešifrovanju bili bolji - samo 130 časova. S obzirom da je fotografski materijal bio u rukama Operativnog odeljenja Štaba grupe Vitruk, to su, posle trebovanja materijala, i piloti sve više vršili izviđačke zadatke sa foto-snimanjem. To je, pak, koristilo za obuku ljudstva foto-voda, koje je u maju bilo potpuno osposobljeno za samostalno razvijanje filmova i dešifrovanje snimaka, te pripremanje za sastavljanje foto-ce-line.

Ljudstvo foto-voda, foto-laboranti, tokom maja su, takođe, imali manji broj časova nastave, s obzirom da su više bili angažovani na praktičnom radu.

Meteobiro 42. vazduhoplovne divizije je takođe, počev od 12. decembra 1944, otpočeo da izvodi obuku pod rukovodstvom sovjetskih meteosinoptičara i meteotehničara:

„Naporedno sa teorijom praktično su vršena osmatranja. Ova su unošena u dnevnik vremena i dostavljana višoj komandi... Po završe-

⁹²¹ Iz operativnog izveštaja Štaba 42. vazduhoplovne divizije od 2. februara 1945. Štabu Vazduhoplovstva NOVJ; Zbornik dokumenata NOR, tom X, knj. 1, dok. 230.

nom praktičnom tečaju nakon tri meseca polagan je praktični ispit iz sinoptičke meteorologije, aerologije i klimatologije pred komisijom koju su sačinjavali sovjetski oficiri. Na ispitu jugoslovensko osoblje Meteobiroa pokazalo je odličan i vrlo dobar uspeh".⁹³⁾

Praktičan rad, takođe pod kontrolom sovjetskih meteorologa, uz nastavu koju su izvodili jugoslovenski oficiri, trajao je sve do 15. maja, kada je Meteobiro bio potpuno samostalan, te je, pored našeg, opsluživao i sovjetsko vazduhoplovstvo.

Dobro organizovani i sprovedeni programi preobuke pilota na tri kursa u trenažnom jurišnom centru, kao i trenažni letovi u pukovima, zatim uspeh i praktično izvršavanje borbenih zadataka od strane vazdušnih strelaca - čija je obuka izvođena po vazduhoplovnih pukovima - kao i obuka ostalog ljudstva - tehničkog osoblja (avio-mehaničara, motorista i oružara) i osoblja specijalizovane službe i drugih (veza, foto-obebeđenje, meteorološka služba) - doprineli su da 42. vazduhoplovna divizija uspešno izvodi borbena dejstva:

- prva borbena dejstva, od 17. do 28. januara 1945;
- dejstva u dolini Drine i u Sremu, od 30. januara do 22. februara 1945;
- borbe na dravskom mostobranu, od 6. do 22. marta;
- proboj sremskog fronta, 12. i 13. aprila;
- gonjenje neprijateljevih snaga, od 13. do 18. aprila i od 4. do 9. maja 1945. godine, i
- dejstva po zaostalim četničkim i ustaškim snagama, od 10. do 17. i od 21. do 25. maja.

⁹³⁾ Iz izveštaja Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija o radu meteorološke službe; AOS, k. 1455, br. reg. 1/3^.